על מילים, משפטים ומשפטנים

יצחק ברט*

א. משקל קיטול

"לרגל קבלת הכומתה של בנכם, הנכם מוזמנים לפֶגֶש עם המפקדים". מכתב בנוסח זה קיבלו הוריי כשאחי, ששירת ביחידת הנח"ל, סיים שלושה חודשי שירות בצבא. מני אז גיליתי: לצבא שפה משלו. אם באזרחות היו הוריי מוזמנים ל"פגישה" או ל"מפגש", הרי שבצבא הם מוזמנים ל"פגש". ואכן, לא הרי "פגש" כהרי "פגישה": "פגישה" נערכת בין שווים, באווירה נינוחה, ואולי אפילו על כוס קפה. "פגש", לעומתה, נערך באווירה צבאית, בלי לבזבז זמן מיותר, וכמובן שאין מה לדבר על כוס תה או קפה. מקסימום לוף צה"לי, ואף אותו יש לאכול בפרקי זמן מוקצבים וברורים.

כידוע, המילים העבריות בנויות מהרכבה של שורש ובניין או שורש ומשקל. השורש הוא "שם המשפחה" של המילה: להכניס (כ.נ.ס.) או להוציא (י.צ.א.), לדחוף (ד.ח.פ.) או למשוך (מ.ש.כ.), לשרש (ש.ר.ש.) או להשריש (ש.ר.ש.; אולי הדוגמה לא כל-כך מוצלחת). בכל משפחת שורשים, ניתן להרכיב מילים רבות בבניינים ובמשקלים שונים ומשונים, ואין דינו של "הכניס" (בבניין הפעיל) כדינו של "נכנס" (בבניין נפעל).

ישנם משקלים ובניינים המזוהים עם משמעויות מיוחדות. כך, למשל, קיים משקל לבעלי מלאכה (שחקן, קבלן, צנחן), משקל לבעלי מומים (גיבן, אילם, עיוור) ואפילו משקל למחלות (נזלת, כלבת, צהבת). במסגרת זו, נטל צה"ל לעצמו משקל קָטֶל (כל קשר למילה קטל הוא מקרי בהחלט?), המעורר אסוציאציות של יעילות, מהירות ודייקנות, ויצר לעצמו מילים משלו. לכן, מפקדי צה"ל ולוחמיו אינם עורכים "פגישה". אין להם זמן לזה. יש להם זמן רק ל"פגש", ואף זאת - בהזדמנויות נדירות ויוצאות דופן.

בדיוק כשם שהמכשף הקדמון שמר בסוד את המילים שהוא ממלמל כדי להביא את הגשם, כך גם המשפטנים משתמשים בכוונה תחילה במושגים משפטיים מסובכים, כדי למנוע מאנשים שאינם משפטנים להבין את כוונתם

לאחר שנתיים של לימודי משפטים, הגעתי למסקנה שאף המשפטנים ניכסו לעצמם משקל משלהם - משקל "קיטול". אין חוזה נכרת על ידי הצעה וקבלה, כפי שסבורים המוני העם, אלא דווקא על ידי הצעה וקיבול.[1] המשפטן אינו עוסק בפרשנות של חוקים, כפי שאולי ניתן היה לחשוב, אלא בפרשנות "חיקוקים".[2] השופטת דורנר הגדילה לעשות, ובשורת פסקי דין אינה עוסקת ב"רמיזות" או ב"רמזים", אלא ב"רימוזים" - ריבוי של "רימוז"[3] - יצירה לשונית מפלצתית, שההבדל בינה לבין סתם "רמז" או "רמיזה" אינו ברור לחלוטין. המילה "רימוזים" דחתה מפניה את המילה "רמיזות", למרות שהמחוקק העדיף את זו השנייה.[4]

מדוע מערכת המשפט אינה יכולה להסתפק בפעלים המשמשים את שאר בעלי המקצועות? מדוע זקוקים המשפטנים למשקל מיוחד משלהם? דומה, שניתן לציין שתי תשובות אפשריות.

א1. ציון הליך משפטי מוגדר

תארו לעצמכם שיטת משפט ייחודית, שחוזה נכרת בה על ידי הצעה וקבלה דווקא. בשיטת משפט כזו, חלקים גדולים מהספר המונומנטלי של פרופ' שלו ימצאו עצמם לפתע מיותרים. שאלות נכבדות בדיני החוזים יתורגמו לשאלה הפשוטה: האם צד אחד הציע הצעה והצד השני קיבל אותה. ההכרעה כאן תהיה פשוטה, כמעט אינטואיטיבית. ברור שאין צורך בפעולות משפטיות קבועות וטקסיות כדי לקבל הצעה. די בלחיצת יד, אולי אפילו בניד עפעף, כדי להסכים להצעה שהוצעה.

מרגע שקבע חוק החוזים כי חוזה נכרת על ידי הצעה וקיבול, הוכרע כי אין די בקבלה. יש צורך ב"קיבול" - הליך משפטי מדוקדק, בעל מאפיינים ברורים. לא כל קבלה היא גם "קיבול"; לא כל אחד המקבל הצעה גם מבצע קיבול. המעבר מ"קבלה" ל"קיבול" מציין מעבר מהסכמה פרימיטיבית להליך משפטי ברור ומוגדר.

לדרך זו, המעבר מ"קבלה" ל"קיבול" משתלב היטב במעבר כללי, הניכר בעיתונות העברית, מפעלים לשמות-פועל, כדי לציין התמקצעות. אתה אולי "שר" במקלחת, אבל הזמר "מבצע שירים"; הצנחן אינו "צונח" אלא "מבצע צניחה"; ואף הטרוריסט לא "מפגע" אלא "מבצע פיגועים". בדומה להם, אף השותף למו"מ אינו "מקבל" את ההצעה, אלא "מבצע קיבול" (מקבלל?): הוא מבצע שורת פעולות משפטיות מוגדרות, המחוללות קיבול פורמלי ומשכללות את החוזה. כחומר למחשבה עתידית, אולי יש לשים לב להבדל שבין "הצעה" לבין "קיבול". חוזה אמנם אינו נכרת על ידי "הצעה וקבלה", אך גם לא על ידי "היצע וקיבול". ייתכן שהבדל זה מצביע על כך שבית המשפט דורש דרישות פורמליות חמורות יותר מהמקבלל, ולא מן המציע. כל "הצעה" - אפילו אם אינה עומדת בגדרים המשפטיים המדוקדקים - כבר מקנה לצד השני זכות לבצע "קיבול", ולהקנות תוקף לחוזה.

א2. שמירה על הגילדה המשפטית

בספר "הסוציולוגיה של הבערות", עמדו פרופ' עמוס פונקנשטיין והרב עדין שטיינזלץ על ההבחנה בין חברות המבוססות על בערות לבין חברות המבוססות על ידע פתוח. החברה האלילית הקדומה הייתה

* סטודנט למשפטים, שנה ג'

מבוססת על בערות ההמון: רק מתי מעט, בעיקר כמרים וכוהני דת, ידעו קרוא וכתוב, וכך נחסמה דרכם של פשוטי העם להשכלה ולרכישת ידע. החברות היהודית והיוונית התייחדו בנשיאת דגל הידע הפתוח: כל יהודי מצווה ללמוד את הטקסט המקודש של אמונתו, ולשם כך הוא אף מצווה ללמוד קרוא וכתוב.[5]

מאז ועד היום, הידע האקסקלוסיבי משמש כדי לשמור על מעמדם של מומחים. שימוש במונחים מקצועיים מפוצצים, כתיבת מרשמים בכתב יד בלתי ניתן לקריאה ושמירה מדוקדקת על נהלים שאין בהם צורך אמיתי - כל אלו מסייעים לגילדות מקצועיות לשמור על ייחודיותן, ולמנוע כל אפשרות של תחרות. בדיוק כשם שהמכשף הקדמון שמר בסוד את המילים שהוא ממלמל כדי להביא את הגשם, כך גם המשפטנים משתמשים בכוונה תחילה במושגים משפטיים מסובכים, כדי למנוע מאנשים שאינם משפטנים להבין את כוונתם. אם נחזור לדוגמה שליוותה אותנו עד כה, אילו חוזה היה נכרת על ידי הצעה וקבלה, אזי כל אדם אינטליגנטי מן השורה יכול היה לייצג את עצמו בבית המשפט, ולטעון שהוא קיבל את ההצעה או שהוא לא קיבל אותה. משעה שקבע החוק שחוזה נכרת על ידי קיבול דווקא, נסתתמו טענותיו של אותו הדיוט. אפילו אם הוא פרופסור למתמטיקה ולפילוסופיה, אם לא נכח בשיעור הראשון בדיני חוזים, הוא אינו יכול לדעת מהו "קיבול".

תארו לעצמכם שיטת משפט ייחודית, שחוזה נכרת בה על ידי הצעה וקבלה דווקא. בשיטת משפט כזו, חלקים גדולים מהספר המונומנטלי של פרופ' שלו יימצאו לפתע מיותרים

בדרך זו, השימוש במשקל קיטול הוא רק דוגמה אחת למונחים המשפטיים שאנו משתמשים בהם. לומדי המשפט המנהלי ישימו לב לשלל מושגים כמו "היוועצות", "אצילת סמכויות" ו"זכות הטיעון", המחליפות את ה"התייעצות", "האצלת הסמכויות", ו"הזכות לטעון" (או "זכות הטענה"), המוכרות לנו מתחומים חוץ-משפטיים.

ב. שימוש בבניינים סבילים

באחת מההומורסקות שלו, טבע אפרים קישון ז"ל את הביטוי "פוּעַל-שוּעַל". הסיבה לכך שדווקא בניין פועל, ולא אף בניין אחר, זכה לתואר מזלזל זה היא היותו סביל. לטענתו של קישון, בניין זה ודומיו משמשים את כתבי העיתונים כדי להתעלם מעובדות שאינם רוצים לציין. אם תאמר, לדוגמא, "פוֹצְצוּ את הבניין" - מייד תצטרך לפרט מיהו זה שפוצץ אותו ומדוע עשה זאת. כדי להימנע מצורך זה, ניתן להשתמש בפועל סביל: "הבניין פוּצַץ", ומעתה אין שום צורך לפרט מי אחראי לפיצוצו. יד נעלמה כלשהי פוצצה את הבניין, ואל לנו להתעסק בה כלל. "הבניין פוּצַץ" - וזהו.

שיטה זו משמשת את הכתבים הצבאיים לדיווח על פיגועים מחד, ועל פעולות צה"ל מאידך. כותרות כמו "53 קסאמים נורו על העיר שדרות", "מטען צד התפוצץ אמש בציר פילדלפי" ו"חמישה מחבלים חוסלו אתמול" פוטרות את העיתונאי מהצורך לציין במפורש מי ירה, פיצץ או חיסל, ובכך להטיל עליו אחריות לפעולות אלו בתודעתו של הקורא. דוגמה זו לא הובאה אלא כדי להסביר שלעתים אנו משתמשים בבניינים מסוימים כדי להסיט את מוקד תשומת הלב ממבצע הפעולה. טלו לדוגמא את הביטוי (שהפך כבר לסיסמה) - "הכול שפיט". האם פירוש הביטוי הוא שבית המשפט יכול לשפוט הכול? כמובן שלא. לעתים בית המשפט ימשוך את ידו מדיון בעתירה, מסיבות שונות. ובכל זאת- "הכול שפיט", כאילו משהו קמאי מוטבע בנושאים מסוימים (או במקרה שלנו, בכל הנושאים שבעולם), והופך אותם ל"שפיטים" בהרכב וירטואלי שאינו קיים. כדי להסיט את מוקד המשפט מבית המשפט, ומהשאלה המעניינת באמת (באילו שאלות בית המשפט מוכן להתעסק), אנו משתמשים בתואר - "שפיט", במקום בפועל - "שופט".

השופט, אם כן, לעולם אינו אוכף חוזים, אינו שופט בתיקים ואינו מעניק זכויות. החוזה הוא אכיף, הנושא הוא שפיט והזכויות מוקנות לנתבע מיום שנברא העולם. אילו כולנו, כמו השופט, נחונו בחוש המומחיות של המשפטן, די היה לנו במבט חטוף כדי לגלות אם נושא הוא שפיט ואם חוזה הוא אכיף. למרבה הצער, עוד לא זכינו לכך. יהי רצון שנזכה כולנו, בהמשך דרכנו המשפטית, לחזות באותן זכויות, בעלויות, קניינים וחלויות, הצפים להם בחלל האוויר ומצפים לשופט שיגאל אותם משממונם ●
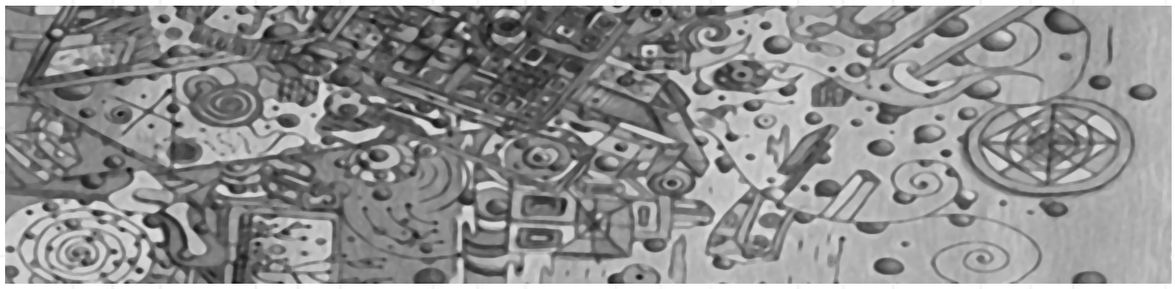
1. סעיף 1 **לחוק החוזים (חלק כללי), תשל"ג - 1973.**
2. ראה, לדוגמא, סעיף 1 **לפקודת הפרשנות (נוסח חדש).** על פי פקודה זו, חיקוק הוא חוק ותקנה. מדוע, אם כן, אי אפשר להשתמש במינוח "חוקים ותקנות" במקום להמציא מילה חדשה - "חיקוקים"?
3. ראה לדוגמא: בג"צ 4644/00 **יפאורה תבורי נ' הרשות השניה לטלויזיה ורדיו,** פ"ד נד(4) 178, פסקה 11 לפסק דינה של השופטת דורנר; בבדיקה קצרה ולא מחייבת, גיליתי כי מילה מוזרה זו הופיעה לראשונה בע"פ 347/88 **דמיאניוק נ' מד"י,** וזו אף הופעתה היחידה של המילה מחוץ לפסקי דינה של השופטת דורנר, אך שם משמעותה היא שונה.
4. סעיף 14 **לכללי הרשות השנייה לטלויזיה ורדיו (אתיקה בפרסומת בטלוויזיה).**
5. מהרב יואל בן-נון שמעתי שהיהדות אימצה את ה"קמע" האלילי - בדמות המזוזה המונחת על פתחי הבתים ושומרת על דלתות ישראל, אך בהבדל קטן וחשוב: בניגוד לתוכן הקמעות, שנותר סתום ומסתורי כדי לשמור על מעמד כוהני הדת, כל יהודי חייב לדעת את תוכן המזוזה ואף ללמוד את ארבע הפרשיות שבתוכה.